

SEKSUALINĘ PRIEVARTĄ PATYRUSIŲ VAIKŲ PSICHOLOGINIO SAUGUMO UŽTIKRINIMAS BAUDŽIAMOJO PROCESO METU

Neringa Grigutytė, Jurgita Valiukevičiūtė

VI „Vaiko namas“
Žemaitės g. 21-203, LT-03118
Telefonas 233 83 96
Elektroninis paštas info@children.lt

*Pateikta 2005 m. gegužės 4 d.
Parengta spausdinti 2006 m. vasario 8 d.*

Pagrindinės sąvokos: seksualinė prievarta, nukentėjęs vaikas, antrinė trauma, psichologinis saugumas, baudžiamasis procesas.

S a n t r a u k a

Seksualinio pobūdžio nusikaltimai vaikams nėra naujas reiškinys, tik ilgą laiką tai buvo uždrausta tema. Pastaruoju metu vis dažniau apie tai prabylant ir šviečiant tėvus bei specialistus, po truputį keičiantis visuomenės nuostatomis, išaugo įtariamų nuo seksualinės prievartos nukentėjusių vaikų skaičius. Teisėsaugos institucijoms pranešama gal tik apie dešimtadalį seksualinės prievartos prieš vaikus atvejų. Vien tik Lietuvoje, oficialiais duomenimis, per 2004 m. seksualinę prievartą patyrė 210 vaikų: išžaginta (BK 149 str.) 113 vaikų, seksualinį prievartavimą patyrė (BK 150 str.) 47 vaikai, 50 atvejų buvo tvirkinami mažamečiai (BK 153 str.); (per 2004 m. fizinį smurtą patyrė 1417, psichologinę prievartą – 157, nepriežiūrą – 21 vaikas)¹. Seksualinę prievartą prieš vaikus ypač sunku tirti, nes neretai pagrindiniu informacijos šaltiniu tampa nukentėjusio vaiko parodymai. Vaikas, patyręs seksualinės prievartos traumą, įtraukiamas į baudžiamąjį procesą ir neretai patiria pakartotinę traumą. Šiuo straipsniu siekiama 1) apibrėžti pagrindinius ikiteisminio tyrimo ir teismo proceso veiksmus, kurie gali pakartotinai traumuoti vaiką, 2) apibūdinti seksualinės prievartos ir antrinės traumos sukeltą pasekmę nukentėjusiam vaikui bei 3) aptarti antrinio traumatizmo mažinimo galimybes ir būdus, kuriais šiandieninėje teisinėje sistemoje būtų galima užtikrinti nuo seksualinės prievartos nukentėjusio vaiko psichologinį saugumą.

Įvadas

Nepilnamečių liudijimas ikiteisminiame ir teisiniame procese iki šiol kelia nemažai sunkumų: vaikai nėra tinkamai apsaugoti ir gali būti pakartotinai ar papildomai traumuojami baudžiamąjo proceso metu; trūksta kvalifikuotų specialistų, kurie galėtų efektyviai, netraumuodami vaiko jį apklausti. Dėl šių priežasčių nukentėjęs vaikas patiria parodymų tikslumą bei sėkmingą bylos eigą.

1. Vaikas – baudžiamąjo proceso dalyvis: pagrindiniai traumuojantys veiksniai

Nukentėjusio nepilnamečio dalyvavimas atliekant ikiteisminį tyrimą ir teisiniame procese neretai yra dar vienas vaiką traumuojantis įvykis, paliekantis gilius pėdsakus vaiko tolesnėje psichologinėje raidoje. Mūsų teisinė sistema orientuota į suaugusius žmones, ir, net drįstume teigti, daugiau į įtariamųjų ir nusikaltėlių, o ne nukentėjusiųjų, ir ypač vaikų, poreikių bei teisių užtikrinimą baudžiamąjo proceso metu. Vaikai nėra maži suaugusieji, duodantys parodymus teisiniame procese. Jie yra

¹ Forma F 50 N – Informatikos ir ryšių departamentas prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos. Duomenys apie nukentėjusius nepilnamečius 2004 m.

besivystančios asmenybės, turinčios specifinių raidos ir emocinių poreikių, jų suvokimas bei kognityviniai gebėjimai dar nėra išsivystę. Dabartinės teisinės sistemos procedūros neužtikrina nukentėjusio vaiko psichologinio saugumo baudžiamojo proceso metu, neatitinka vaiko emocinių ir vystimosi poreikių, neretai sukelia papildomą stresą ir įtampą, vaikas negali duoti išsamių ir tikslių parodymų, todėl stringa nusikaltimo tyrimas [1, p. 647–653].

Baudžiamojo proceso metu vaikas gali susidurti su daugeliu traumuojančių veiksnių. 2004 m. atliekant apklausą [2, p. 1–17] įvairių sričių specialistams buvo pateiktas klausimas, ką, jų nuomone, reikėtų keisti Baudžiamojo proceso kodekse, kad būtų greičiau iširta byla ir užtikrinta pagalba nuo seksualinės prievartos nukentėjusiam vaikui. Dauguma respondentų nurodė, jog *būtina tobulinti vaiko apklausą* („Labiau apsaugoti vaiką nuo pakartotinių apklausų“, „Reikia gerinti apklausų kokybę“, „Vaikas turėtų būti apklausiamas tik vieną kartą ir ne raštu, o bendraujant su specialistu, pokalbis fiksuojamas kamera ir įrašas panaudojamas teisme“, „Apklausoje turi dalyvauti kuo mažiau žmonių“). Dalis respondentų pažymėjo, jog, kalbant apie apklausos sistemos tobulinimą, būtina: „Labiau pasitikėti vaiku liudininku“, „Vaiko parodymais turi būti neabejojama“). Beveik kas penktas respondentas nurodė, jog reikia *griežtinti bausmes* nusikaltėliams ir *sutrumpinti tyrimo procesą*, siekiant kuo mažiau papildomai traumuoti nukentėjusį vaiką. Kai kurie specialistai labai abstrakčiai nurodė, jog reikia *tobulinti, t. y. konkretinti, įstatymus* (pvz., griežčiau apibrėžti *seksualinės prievartos* terminą), kad būtų daugiau įstatymų, kurie „galiotų prevenciniame etape“ ir vėliau užtikrintų visokeriopą vaiko saugumą, ir kad įstatymai būtų „palankesni vaikų interesams ginti“.

Daugumos nukentėjusių vaikų ir jų artimųjų gyvenimas, kai seksualinė prievarta atskleidžiama, ne pagerėja, bet, priešingai, pablogėja. Aukos vėl turi išgyventi patirtą prievartą daugkartinių apklausų metu, atliekant medicinos apžiūrą, dalyvaudamos akistatoje su prievartautoju, duodamos parodymus teisme. Dažniausiai sunkiausias intervencijos aspektas yra nežinojimas, kas bus toliau, ir negalėjimas išreikšti savo nuomonės bei paveikti įvykių ir sprendimų [3, p. 18–21].

Apibendrinus užsienio šalių tyrimų duomenis ir remiantis Lietuvoje atliktų tyrimų analize bei asmenine praktika dirbant su patyrusiais seksualinę prievartą vaikais, galima išskirti pagrindinius veiksnius, potencialiai sukeliančius antrinę traumą baudžiamojo proceso metu.

Daugkartinės apklausos. Vaikai yra apklausiami siekiant nustatyti faktines bylos aplinkybes ir vaikui padarytą nusikalstamą veiką, kad būtų įvykdytas baudžiamasis teisingumas. Seksualinės prievartos prieš vaikus bylų procese dalyvauja kelių skirtingų sričių specialistai, ir kiekvienas iš jų turi savo tikslus, ką reikia sužinoti iš vaiko. Kartais vaiką apklausia 5–10 kartų, nors Baudžiamojo proceso kodekso 186 str. 2 d. numatyta, kad „jaunesni kaip aštuoniolikos metų liudytojas ar nukentėjusysis ikiteisminio tyrimo metu paprastai apklausiami ne daugiau kaip vieną kartą“ [4]. Užsienio šalių tyrimais įrodyta, jog daugkartinės apklausos, kai apklausia skirtingi žmonės, yra susijusios su antriniu vaikų traumavimu [5]. Goodman su kolegomis [6, p. 297–318] nustatė, jog vaikai, kurie davė parodymus daugiau nei vieną kartą, patyrė daugiau neigiamų emocijų, palyginti su tais, kurie liudijo vieną kartą ar iš viso neliudijo. Nustatyta, jog dėl besikartojančių vaikų, ypač jaunesnių, apklausų gali atsirasti prieštaravimų ir neatitikimų vaiko parodymuose. Blogai organizuotas tyrimas, kai nuolat kartojamos apklausos, gali tik sustiprinti vaiko kaltės ir gėdos jausmus [7, p. 1164–1168].

Ilgas tyrimo procesas. Baudžiamasis procesas bylose dėl seksualinės prievartos panaudojimo trunka metus, dvejus ar net dar ilgiau. Ilgai trunkantis ikiteisminis tyrimas ir teisminis nagrinėjimas sukelia dvi pagrindines problemas: 1) vaikas, jo suvokimas bei kognityviniai gebėjimai vystosi. Jau po pusės metų patirtus įvykius vaikas gali visai kitaip suvokti, ne viską atsiminti ir duoti kitokius parodymus, nei buvo užfiksuoti iškart po įvykio, todėl gali kilti procesinių nesklandumų; 2) kol nesibaigė baudžiamasis procesas, vaikas jaučia nuolatinę įtampą, išgyvena nežinomybę, dalyvaudamas teisinėse procedūrose patiria antrinę traumą, negali grįžti į ankstesnį įprastą gyvenimą. Kai kurios baudžiamojo proceso procedūros nukentėjusiam vaikui gali tapti gydomaisiais veiksniais (pvz., pripažinimas, kad seksualinę prievartą iš tikrųjų patyrė), nors faktiškai įveikti patirtos seksualinės prievartos pasekmes ir pasveikti įmanoma tik pasibaigus baudžiamajam procesui.

Akistata su prievartautoju. Daugumai vaikų nusikaltėlio matymas yra sunkiausias etapas duodant parodymus. Tiek dalyvaujant akistatoje, tiek ikiteisminio bei teisminio nagrinėjimo posėdžiuose matomas prievartautojas verčia prisiminti patirtą prievartą ir ją išgyventi iš naujo. Pagal Baudžiamojo proceso kodekso 274 str., nepilnamečiui nukentėjusiajam duodant parodymus ir esant pagrindui manyti, kad kaltinamojo dalyvavimas kliudys nukentėjusiajam duoti teisingus parodymus, kaltinamasis gali būti išvedamas iš teismo salės [4]. Ši nuostata iš tiesų padeda apsaugoti vaiką nuo pakartotinio traumavimo ir padidina jo saugumą bei galėjimą liudyti. Tačiau ši nuostata galioja tik byla nagrinėjant teisme, o ikiteisminio tyrimo metu vaikas neretai yra priverstas matyti prievartautoją ir net atsakinėti į jo pateikiamus klausimus.

Tinkamo atstovavimo vaikui baudžiamojo proceso metu neužtikrinimas (nėra skiriama nemokama valstybinė teisinė pagalba). Vyrauja nuomonė, kad nukentėjusiam vaikui nereikia advokato, kuris jam atstovautų, nes su vaiku baudžiamojo proceso metu yra atstovas pagal įstatymą ir prokuroras, kuris yra valstybės kaltintojas ir netiesiogiai atstovauja nukentėjusiojo interesams. Bet iš tikrųjų prokuroro pirminis uždavinys yra padėti teismui vykdyti teisingumą. Nepilnametis nukentėjusysis neišstengtų savarankiškai įgyvendinti savo teisių visa apimtimi, todėl turi teisę į atstovą. Baudžiamojo proceso kodekso 54 str. nurodyta, kad atstovas pagal įstatymą turi padėti atstovaujamajam asmeniui (seksualinę prievartą patyrusiam vaikui) pasinaudoti įstatymų suteiktomis teisėmis [4]. Nukentėjusiojo vaiko atstovai pagal įstatymą dažniausiai yra vaiko tėvai, tuo metu patys išgyvenantys krizę. Be to, dauguma tėvų neturi teisinio išsilavinimo ir nežino ne tik jų atstovaujamų asmenų – savo vaikų, bet ir savo pačių teisių. Nuo seksualinės prievartos nukentėjusio vaiko interesams atstovauti būtina skirti valstybės mokamą gynėją (advokatą). Gal dauguma seksualinės prievartos prieš vaikus bylų būtų sklandžiau sprendžiamos, jei būtų ne tik užtikrintos įstatymiškai, bet ir padedamos įgyvendinti nukentėjusių vaikų teisės, tokios kaip: **pareikšti nušalinimus** ikiteisminio tyrimo pareigūnui, prokurorui, ikiteisminio tyrimo teisėjui, teisėjui, teismo posėdžio sekretoriui, vertėjui, ekspertui ar specialistui (LR BPK 57 str. 2d.) arba apskųsti ikiteisminio tyrimo pareigūno, prokuroro, ikiteisminio tyrimo teisėjo ar teismo veiksmus, taip pat apskųsti teismo nuosprendį arba nutartį (LR BPK 62 str.); **prašyti taikyti (proceso dalyvio) anonimiškumą** (LR BPK 198 str.), kai siekiama apsaugoti privatų nukentėjusiojo gyvenimą (dauguma seksualinę prievartą patyrusių vaikų jaučiasi nesaugiai, kai jų asmeniniai duomenys, gyvenamoji vieta, mokykla, duomenys apie tėvus, jų nuotraukos atliekant atpažinimo procedūrą yra įsegama į bylą, su kuria turi teisę susipažinti įtariamieji); ikiteisminio tyrimo metu ir teisme **susipažinti su byla** (LR BPK 237, 181 str.); įstatymų, reglamentuojančių valstybės garantuojamos teisinės pagalbos teikimą, **numatytais atvejais nukentėjusysis turi teisę gauti valstybinę teisinę pagalbą** (LR BPK 55 str.) [4].

Neretai kalbėdami apie vaiką pakartotinai traumuojančius veiksnius baudžiamojo proceso metu turime kalbėti ne tik apie įstatymų spragas, bet ir apie teisinės sistemos **kultūrą**. Pvz., Baudžiamojo proceso kodekse numatyta pareiga išaiškinti proceso dalyviams jų teises ir jas užtikrinti (LR BPK 45 str.); nepilnamečiai nukentėjusieji „ikiteisminio tyrimo metu paprastai apklausiami ne daugiau kaip vieną kartą. Jų apklausos metu gali būti daromas vaizdo ir garso įrašas“ (LR BPK 186 str.) [4]. Tačiau ar egzistuoja tokia praktika? Daugelis nukentėjusių vaikų ir jų tėvų, dalyvavusių ikiteisminiame tyrime ir teisminiame procese, atsakytų neigiamai.

2. Seksualinės prievartos ir antrinės traumos padariniai nukentėjusiam vaikui

„Prievarta, patirta vaikystėje, formuoja ir deformuoja asmenybę. Prievartą patiriantis vaikas susiduria su dideliais sunkumais. Jis turi išmokti pasitikėti žmonėmis, kurie nėra verti pasitikėjimo, išsaugoti saugumo jausmą tokioje aplinkoje, kuri jam nėra saugi, kontroliuoti situacijas, kurios yra neprognozuojamos, įgauti stiprybės situacijose, kuriose jis yra bejėgis“ [8, p. 96].

Seksualinės prievartos patirtis palieka gilius pėdsakus vaiko raidoje, įvairiapusiškai pažeidžia vaiko funkcionavimą. Seksualinės prievartos pasekmės gali būti ilgalaikės ir trumpalaikės. Trumpalaikės pasekmės – tai kartu ir požymiai, kurie padeda atpažinti, ar vaikas yra nukentėjęs nuo seksualinės prievartos ar išnaudojimo.

Išskiriamos kelios seksualinės prievartos pasekmių – požymių grupės:

- a. psichologinės pasekmės,
- b. tarpasmeninių santykių, socialinio funkcionavimo sunkumai;
- c. fiziniai požymiai;
- d. seksualiniai požymiai;
- e. elgesio pokyčiai.

2.1. Trumpalaikės seksualinės prievartos pasekmės

Psichologinės pasekmės:

– **stiprios emocijos, jausmai**. Prievartą patyrę vaikai išgyvena daugybę sunkių, neigiamų jausmų: baimę, nerimą, pyktį, norą atkeršyti, beviltiškumą, nesaugumą, pažeidžiamumą, bejėgiškumą, kaltę, gėdą, jausmą, kad yra išduoti, kad yra kitokie nei bendraamžiai [9, p. 18–20]. Dėl daugybės įvairių jausmų seksualinę prievartą patyrę vaikai gali būti sutrikę, nuolat kintančios emocinės būsenos. Dėl ilgalaikių emocinių išgyvenimų gali atsirasti tam tikrų **emocinių sutrikimų**: depresija,

nerimas. Vaikai, patyrę prievartą, dažniau nei jų bendraamžiai būna liūdni, užsisklendę, išsako **savi-žudiškas mintis** [10, p. 10–11].

– **nepasitikėjimas aplinkiniais žmonėmis**. Neretai vaikai prievartą patiria iš artimų ir pažįstamų žmonių. Nusivylęs artimais žmonėmis, vaikas pradeda nepasitikėti ne tik jais, bet ir visais kitais suaugusiais bei bendraamžiais. Vaikui sunku patikėti, kad kiti žmonės gali jį suprasti, jo neįskaudinti, stengtis jam padėti. Dėl to prievartą išgyvenę vaikai neretai būna priešiški kitų žmonių atžvilgiu.

– **nepasitikėjimas savimi, prastas savęs vertinimas**. Dėl panaudotos prievartos vaikai kartais kaltina save, mano, kad jie yra negerai ir dėl to taip su jais nutiko. Ilgą laiką patiriantys prievartą vaikai pradeda savęs nevertinti, mano, kad yra blogesni nei kiti, kad jie yra verti to, kaip su jais elgiamasi [11, p. 277–286].

– **netikėti jausmų, susijusių su konkrečiu žmogumi ar vieta, pokyčiai**. Dažniausiai tokie vaiko emocijų pokyčiai susiję su prievartą naudojusiu asmeniu, vieta, kur prievarta buvo naudojama, ar kitomis aplinkybėmis [10, p. 10–11].

Socialinio funkcionavimo padariniai. Prievartos patirtis turi didelę įtaką vaiko santykiams su kitais žmonėmis, jo tarpasmeniniams ryšiams. Vaikams, patyrusiems prievartą, sunkiau užmegzti ilgalaikius tarpasmeninius santykius, bendraudami su bendraamžiais jie elgiasi priešiška. Dėl nepasitikėjimo aplinkiniais ir pačiu savimi, jausmo, kad yra kitoks nei kiti vaikai, seksualinį išnaudojimą patyręs vaikas dažnai būna atsiskyręs nuo kitų vaikų, vienišas [9, p. 18–20].

Fizinės pasekmės. Naudojant seksualinę prievartą galima fiziškai sužaloti tam tikras kūno vietas, pavyzdžiui, gali likti sužalojimų vaiko genitalijų srityje [9, p. 18–20]. Taip pat seksualinė prievarta gali sukelti daugelį psichosomatinių negalavimų ar požymių. Pastebėta, kad prievartą patyrę vaikai dažniau nei bendraamžiai skundžiasi galvos, pilvo, skrandžio skausmais, turi miego, valgymo sutrikimų, dažniau nei kiti vaikai šlapinasi į lovą [12, 13].

Seksualinės pasekmės. Tai yra specifinės, būtent seksualiniam išnaudojimui ir prievartai būdingos pasekmės. Tai gali būti lytinio būdu plintančios ligos, nėštumas – ryškiausi požymiai, rodantys, kad vaikas patyrė seksualinę prievartą. Dėl seksualinės prievartos patirties gali pasireikšti itin seksualizuotas vaiko elgesys ar perdėtas, neatitinkantis vaiko amžiaus domėjimasis seksualiniais dalykais, lytiniais santykiais. Friedricho ir kt. (1991) tyrimas rodo, kad beveik 3/4 prievartą patyrusių berniukų ir 2/5 prievartą patyrusių mergaičių pasižymi pernelyg seksualizuotu elgesiu, pavyzdžiui, labai daug arba viešose vietose masturbuojasi, turi polinkį dažnai ir su įvairiais žmonėmis kalbėti apie seksualinius dalykus [9, p. 18–20].

Elgesio pasekmės. Tyrimai rodo, kad seksualinės prievartos patirtis veikia ir vaikų elgesį. Visų pirma poveikis pasireiškia elgesio pokyčiais – vaikas gali tapti labai priešiškas, agresyvus, impulsyvus ar, priešingai, nuolankus, pataikūniškas, nedrįstantis išreikšti savo nuomonės. Vaikui gali būti būdingas itin asocialus arba delinkventinis elgesys [9, p. 18–20]. Pastebimi ir kitokie vaiko elgesio pokyčiai – vaikas gali pradėti elgtis ne pagal savo amžių – itin brandžiai arba, priešingai, labai vaikiškai (elgesys panašėja į būdingą jaunesnio amžiaus vaikams). Prievartą patyręs vaikas gali tapti autoagresyvus, pradėti žaloti save ar mėginti nusižudyti. Dar viena elgesio pasekmių grupė – mokykloje kylantys sunkumai: vaikas neįstengia sukaupti dėmesio, vengia eiti į mokyklą, bėga iš pamokų [10, p. 11–12; 9, p. 18–20].

2.2. Ilgalaikės seksualinės prievartos pasekmės

Įvairūs tyrimai atskleidžia, kad seksualinės prievartos aukoms būdingos ne vien trumpalaikės, bet ir **ilgalaikės pasekmės** [14, p. 1–11; 15, p. 1137–1156; 16, p. 101–118]. Seksualinės prievartos pasekmės gali pasireikšti vėliau, būti uždelstos ar laikui bėgant sunkėti. Beitchmanas ir kt. (1992) teigia, kad suaugusieji, vaikystėje nukentėję nuo seksualinės prievartos, vėlesniame amžiuje dažniau nei jų bendraamžiai turėjo psichologinių ir psichinių problemų, sutrikimų: dažnesni nerimo sutrikimai, depresijos, savižudybės atvejai. Vaikystėje patirta prievarta turi įtakos vėlesniems tarpasmeniniams ryšiams, bendravimo su kitais žmonėmis ypatumams. Seksualinę prievartą vaikystėje patyrę asmenys susiduria su sunkumais užmegzdami ilgalaikius, tvirtus tarpasmeninius santykius. Nustatyta, kad seksualinę prievartą patyrę asmenys nepasitiki kitais žmonėmis, vengia užmegzti artimus ir intymius tarpasmeninius santykius [17, p. 7–21; 18, p. 66–77; 15, p. 1137–1156]. Seksualinės prievartos aukos vėlesniame amžiuje susiduria su seksualinėmis, intymumo ir kt problemomis.

Nustačius prievartos faktą ir suteikus tinkamą pagalbą vaikui, jo artimiausiai aplinkai, neigiamus prievartos efektus galima sumažinti. Tačiau, kaip jau minėjome, neretai tiriant seksualinės prievartos faktą įvairių institucijų intervencija nukentėjusiam vaikui sukelia antrinę traumą, pagilindama ir pasunkindama seksualinės prievartos traumos sukeltus požymius, arba naujų papildomų nemalonių išgyvenimų.

2.3. Antrinis traumatizmas ir jo sukeltos pasekmės

Antrinis traumatizmas, arba antrinė žala, – tai toks socialinę ir kitokią pagalbą vaikui teikiančių institucijų elgesys, kai reikiama pagalba išvis nėra teikiama arba rodomas abejingumas, neįsitraukimas vaiko išgyvenimams, emociniams poreikiams, ir prioritetu tampa ne prievartą patyrusio vaiko, o institucijos poreikiai ir tikslai. Toks pagalbą teikiančių institucijų elgesys sustiprina patirtos prievartos pasekmes ir neužtikrina vaiko fizinio bei psichologinio saugumo.

Seksualiai išnaudoti vaikai antrinę traumą gali išgyventi dėl įvairių veiksnių [19, p. 19–21], tokių kaip: neigiamų artimiausios socialinės aplinkos (mokytojų, kaimynų, draugų) reakcijų; vaiką žalojančio šeimos elgesio (kai tėvai ar kiti šeimos nariai nukentėjusiu vaiku netiki, neigia prievartos faktą, kai vaikas yra kaltinamas ir baudžiamas už kilusias problemas); įvykio paviešinimo žiniasklaidoje; netinkamo, nekoordinuoto ir ne laiku įvairių sričių specialistų įsikišimo į šeimą.

Netgi labai patyrę specialistai kartais įsikiša ne laiku, ne vietoje ir dėl to dar kartą traumuoja vaikus. Pavyzdžiui, tėvai suimami vien tam, kad vėliau būtų paleisti, visai neatsižvelgiant į tai, kad tokio bandymo užkirsti kelią nusikaltimui poveikis gali būti priešingas. Vaikai gali būti ilgam paimami iš šeimos, ir tai kartais nepadeda pasiekti gerų rezultatų, jei nėra dirbama su šeimos nariais, mokant juos, kaip apsaugoti vaiką. Po tokių nesuderintų veiksmų šeima gali tapti uždara, slėpti, kas vyksta šeimoje, o tai gali sudaryti palankią terpę toliau išnaudoti vaiką.

Dabartinė pagalba nuo prievartos nukentėjusiam vaikui sistema neretai labiau sužaloja vaiką, nei jam padeda. Antrinis traumatizmas sudaro palankią terpę gilėti, sunkėti, sudėtingėti vaiko neigiamiems išgyvenimams bei prievartos pasekmėms. Todėl antrinės traumos sukeltos pasekmės vaiko elgesiui, emocinei būsenai gali būti gerokai sunkesnės nei patirta prievarta. Tai patvirtina vaikų komercinio seksualinio išnaudojimo pavyzdys: vaikai, kurie buvo filmuojami ar fotografuojami pornografijos tikslais ir už tai gavo atlygį, dažnai nesijaučia buvę išnaudoti. Įvairūs požymiai, tokie kaip nerimas, nemiga, negalėjimas sukaupti dėmesio ir kt., neretai išryškėja ikiteisminio tyrimo metu.

Tiriant vaikų, patyrusių seksualinę prievartą, bylas svarbus vaidmuo tenka teisinei sistemai. Vaikas, atskleidęs seksualinio išnaudojimo faktą, daug kartų susiduria su įvairiomis teisinėmis procedūromis. Klausimas, kokį psichologinį poveikį vaikui daro dalyvavimas teisminėse procedūrose, jau ne pirmi metai yra aktualus tiek psichikos sveikatos, tiek teisės specialistams. Tyrinėtojai atkreipia dėmesį į du aspektus: dalyvavimas teisme ir kitose teisminėse procedūrose vaikui kelia nerimą, įtampą, baimę ir palieka tam tikras psichologines pasekmes, o didelės įtampos išgyvenimas apklausų ir teismo metu neleidžia vaikui pateikti patikimų ir tikslų parodymų [1, p. 647–653; 20; 21, p. 1–142].

Atlikta daug tyrimų bandant nustatyti dalyvavimo teisiniuose procesuose sukeltas psichologines pasekmes prievartą patyrusiam vaikui. Remiantis tyrimų duomenimis galima teigti, kad bent jau tam tikram skaičiui vaikų dalyvavimas baudžiamajame procese yra susijęs su nuolatinės įtampos išgyvenimu [6, p. 297–318]. Dalyvaudami apklausose, teismuose vaikai išgyvena ne tik didelę įtampą, bet ir baimę – didžiausia vaikų išgyvenama baimė yra susidurti su kaltinamuoju [22]. Prievartą patyrę vaikai neretai yra įbauginti ir prigrasinti savo skriaudėjų niekam nepasakoti apie patirtą prievartą. Vaikai baiminasi prievartos atskleidimo pasekmių, dėl to jiems yra sunku kalbėti apie patirtą prievartą. Kaltinamojo–aukos santykis emociškai stipriai veikia vaiką apklausos ar teismo, kuriame dalyvauja ir kaltinamasis, metu.

Goldsteino (1987) tyrimai parodė, jog dalyvavimas daugelyje apklausų sustiprina seksualinę prievartą patyrusių vaikų kaltės ir gėdos jausmus, sukelia abejonių, kad jų pasakojimu netikima [7, p. 1164–1168]. To padariniai – sustiprėjęs nukentėjusio vaiko kaltės ir atsakomybės jausmas dėl patirtos prievartos; manymas, kad jis pats yra blogas ir nusipelnė to, kas jam atsitiko; nepasitikėjimas kitais žmonėmis; netikėjimas, kad atsitikus bėdai galima sulaukti pagalbos, ir manymas, kad visas pasaulis yra priešiškas bei blogas. Pastebėta, kad daugkartinės apklausos, susitikimas su kaltinamuoju teisinių procedūrų metu bei tinkamos pagalbos ir palaikymo stygius susijęs su didesniu skaičiumi neigiamų pasekmių [21, p. 1–142; 22; 23, p. 7–9].

3. Vaiko psichologinio saugumo užtikrinimo ir antrinio traumatizmo mažinimo baudžiamojo proceso metu galimybės

Aptarus pagrindinius antrinę traumą sukeliančius baudžiamojo proceso veiksnius bei pasekmes nukentėjusiam vaikui, kyla klausimas, o ką būtų galima daryti kitaip. Atsakymus į šį klausimą galima svarstyti tik tada, jei teigiamai atsakoma į klausimą, ar iš viso būtina ką nors keisti ikiteisminio tyrimo ir teismo proceso metu, nagrinėjant seksualinės prievartos prieš vaikus atvejus. Daugumos

specialistų nuomone [2, p. 1–17], kad seksualinę prievartą patyręs vaikas nebūtų traumuojamas, būtina tobulinti įstatymus. Iš tikrųjų teisės aktuose galima rasti spragų. Tačiau nemaža dalis šiuo metu Lietuvoje galiojančių įstatymų nuostatų, užtikrinančių nukentėjusių vaikų saugumą, nėra įgyvendinamos praktiškai.

Vertinant dabartinę vaikų, nukentėjusių nuo seksualinės prievartos, padėtį ir jiems teikiamą pagalbą, akivaizdu, kad šiems vaikams teikiama ne tik nepakankamai veiksminga pagalba, bet ir teikiant pagalbą vaikai yra pakartotinai traumuojami. Kilus įtarimui ar išaiškėjus faktui, kad vaikas yra patyręs seksualinę prievartą, apie tai yra informuojamos vaiko teisių apsauga besirūpinančios institucijos, o vaikui ir jo artimiesiems tenka ieškoti medicininės, psichologinės, socialinės, teisinės pagalbos. Išaiškėjus prievartos faktui vaikams tenka susidurti su keturiomis penkiomis, o kartais ir daugiau skirtingų socialinę, psichologinę, teisinę pagalbą teikiančių institucijų. Neaiškios institucijų teikiamos pagalbos ribos, nediferencijuotos skirtingų organizacijų funkcijos pagalbos vaikui sistemoje, nukentėjusiam asmeniui nepalanki teisinė sistema lemia tai, kad seksualinę prievartą patyręs vaikas teikiant pagalbą yra pakartotinai traumuojamas. Tyrimai rodo, kad nuo seksualinės prievartos nukentėjusiam vaikui teikiant gerai koordinuojamą pagalbą, suteikiant įvairią – psichologinę, socialinę, teisinę pagalbą vaikui ir jo artimiausiai socialinei aplinkai, neigiamus antrinio traumatizmo efektus galima sumažinti [24, p. 544–548; 25, p. 647–663; 23, p. 7–9]. Siekiant nukentėjusiam vaikui padėti, užtikrinti saugumą, ne vaikas turi būti siuntinėjamas iš vienos institucijos į kitą. Jau kuris laikas Lietuvoje (kaip ir visame pasaulyje) bandoma sudaryti **tarpžinybines grupes seksualinės prievartos atvejams tirti**, o tai reikštų, kad skirtingų sričių specialistai suvienija savo jėgas ir išteklius, aiškiai apibrėžia tikslus ir atsakomybės ribas tiriant seksualinės prievartos atvejį, o kartu pasiekia greitesnių ir veiksmingesnių tyrimo rezultatų, sutrumpina tyrimo proceso eigą, visapusiškiau įvertina problemą bei priima geresnius sprendimus, sumažina nukentėjusio vaiko apklausų skaičių ir mažiau traumuoja nukentėjusį vaiką.

Taigi siekiant efektyviai tirti vaikų seksualinės prievartos atvejus bei vaikams suteikti tinkamą pagalbą, labai svarbi ne tik įvairių sričių specialistų pagalba, bet ir jų sklandus bendradarbiavimas [26, p. 294–297; 19, p. 19–21], svarbi koordinacija tarp vaiku besirūpinančių institucijų, aiškus vaidmenų bei veiklos ribų nustatymas pagalbos vaikui sistemoje bei orientacija į vaiko poreikius, jo norus ir galimybes [3, p. 41–59; 27, 261–75]. Toliau aptarsime, kaip dabartinėje teisinėje sistemoje galima būtų didinti nuo seksualinės prievartos nukentėjusio vaiko psichologinį saugumą teisinių procedūrų metu bei mažinti šių procedūrų sukeliamas neigiamas pasekmes.

Vaiko paruošimas apklausai ir kitoms teisinėms procedūroms

Paprastai vaikai turi miglotą supratimą apie teises procedūras ir teisės saugos pareigūnų funkcijas. Informacijos suteikimas nukentėjusiems vaikams, kad teisės sauga atlieka ne tik baudžiamąją funkciją, bet ir saugo bei padeda, paaiškinimas, kas bus, kai apie nusikaltimą jie praneš teisės saugos institucijoms, kokios laukia vėlesnės teisinės procedūros, yra būtinas mažinant vaikų nerimą, stiprinant psichologinio saugumo jausmą bei paruošiant vaiką baudžiamojo proceso procedūroms [10, p. 24–26].

Teisinėms procedūroms vaiką paruošti gali psichologai, socialiniai darbuotojai, vaiko teisių apsaugos tarnybos darbuotojai, socialiniai pedagogai, teisės saugos institucijų darbuotojai. Paruošimą galima pradėti prieš pradedant vaiko apklausas ir jis gali trukti vieną ar keletą susitikimų. Vaiko paruošimas teisinėms procedūroms paprastai susideda iš keleto dalių: vaikas supažindinamas su teisinėmis sąvokomis, baudžiamojo proceso taisyklėmis ir pačiomis procedūromis, su vaiko vaidmeniu teisinėse procedūrose. Tuo pat metu stengiamasi padėti vaikui įveikti baimes, kurias sukelia dalyvavimas baudžiamajame procese, vaikas mokomas strategijų, kurios padėtų jam geriau ir tiksliau duoti parodymus ir išlaikyti emocinę pusiausvyrą [28, p. 537–571]. Ruošiant vaiką teisinėms procedūroms svarbu supažindinti ir su aplinka, kurioje jos vyks. Pavyzdžiui, apsilankymas teismo salėje gali gerokai sumažinti vaiko nerimą teismo metu [6, p. 297–318]. Pirminiai vaiko paruošimo teisinėms procedūroms tikslai – padėti vaikui geriau, tiksliau atsakyti į klausimus, duoti parodymus ir sumažinti baimę, jog vaikas patirs su baudžiamuoju procesu susijusias neigiamas pasekmes.

Nustatyta, jog tinkamas nukentėjusio vaiko paruošimas teisinėms procedūroms, supažindinimas su procedūrų eiga, jose dalyvaujančiais asmenimis, jų tikslais paspartina teisinių procedūrų eigą bei sumažina vaiko patiriamą psichologinę traumą teisinių procedūrų metu [6, p. 297–318; 10, p. 24–26]. Gali susidaryti įspūdis, jog reikia atskiros žmogaus, kuris paruoštų vaiką dalyvauti teisinėse procedūrose. Iš tiesų ir Lietuvoje įgyvendinamos programos, kurių metu vaikai ruošiami teisinėms procedūroms. Tačiau nemažai gali padaryti kiekvienas teisinės sistemos atstovas, paaiškindamas vaikui, kokios yra jo pareigos ir funkcijos, kodėl tai reikia daryti, kokios teisinės procedūros laukia vaiko ir t. t.

Pavyzdžiui, tyrėjas nukentėjusiam vaikui prisistato, pasako, jog jis yra atsakingas ir sieks išsiaiškinti tai, kas įvyko, dėl to prašys vaiko papasakoti apie įvykį. Jis taip pat gali nuraminti vaiką, kad kelis kartus perklausk tam tikrų dalykų ne todėl, kad netiki, ką vaikas jam pasakoja, bet todėl, kad nori teisingai suprasti tai, ką vaikas sako, pamatyti viską, kas įvyko, tarsi filme. Tyrėjas gali užtikrinti, kad jis supranta, jog vaikui gali būti sunku papasakoti kai kurias įvykio detales, bet jis pasiruošęs vaikui padėti. Jis taip pat norės pasikalbėti ir su skriaudiku bei kitais žmonėmis. Visa tai, ką vaikas pasakoja, jis užrašys, o paskui perskaitys vaikui norėdamas patikslinti, ar viską teisingai, taip kaip sakė vaikas, užrašė. Tyrėjas gali pasakyti vaikui, kad, nors jis viską ir papasakojo, jis gali dar kartą tai papasakoti vadinamajam ikiteisminio tyrimo teisėjui, nes... Šį pavyzdį būtų galima ilgai tęsti, kiekvieną kartą pasakant vaikui, kas jo laukia ir kodėl to reikia, pasakant, ką vaikas ir jo atstovas (tėvai) turės daryti, perklausiant, ar vaikas teisingai suprato, atsižvelgiant į jo su procesu susijusias baimes ir nerimą.

Vaiko apklausa

Siekiant mažinti ikiteisminio tyrimo ir jo metu vykstančių apklausų neigiamą poveikį galima taikyti tam tikras strategijas. Vienas iš svarbių pokyčių būtų mažinti apklausų skaičių. Nors Baudžiamojo proceso kodekse yra įtvirtinta nuostata, kad nepilnametis *paprastai* apklausiamas vieną kartą, iš tikrųjų vaikams dažnai tenka dalyvauti daugkartinėse apklausose.

1) **Vaiko apklausos kambarys.** Apklausų skaičių sumažinti iki minimumo būtų galima naudojantis vaiko apklausos kambariu [3, p. 41–59]. Vaiko apklausos kambarys – tai specialiai vaiko apklausai skirta patalpa, kurioje įmontuota vaizdą ir garsą fiksuojanti įranga – mikrofonai, vaizdo kameros. Visa tokioje patalpoje atliekama apklausa yra įrašoma ir įrašas gali būti naudojamas vėlesnėse teisinėse procedūrose. Apklausos kambarys turėtų būti jaukus apklausoje dalyvaujančiam vaikui, vaizdo įranga sumontuota taip, kad apklausą su visom jos smulkmenom būtų galima stebėti bei įrašyti esant kitoje patalpoje. Dėl to apklausos kambaryje būna ne viena, o dvi ar daugiau kamerų. Tokios apklausos metu vaiką apklausti gali vienas ar pora specialistų, tuo tarpu kiti su apklausa susiję asmenys bei specialistai vaiko apklausą gali stebėti kitoje patalpoje per vienpusį veidrodį ar monitoriaus ekrane. Kitoje patalpoje esantys specialistai gali pateikti jiems svarbius klausimus apklausėjui per ausines, o šis klausimus perteikia vaikui suprantama kalba. Vaiko apklausos kambariai jau ne vieneri metai naudojami įvairiose šalyse – Islandijoje, Didžiojoje Britanijoje, Lenkijoje, Latvijoje, Vokietijoje ir kitur. Ši praktika diegiama ir Lietuvoje. Praktika rodo, kad vaiko apklausos kambarys padeda sumažinti apklausų skaičių, o vaikui palengvina dalyvavimą apklausoje.

2) **Apklausa atliekančių specialistų paruošimas.** Vaiko apklausą dažniausiai atlieka ikiteisminio tyrimo teisėjas ar kitas teisėsaugos pareigūnas. Kaip bebūtų apmaudu, tačiau dažniausiai apklausiantys specialistai nežino, neišmano vaikų raidos, bendravimo su vaikais ypatumų bei neskiria beveik jokio dėmesio vaiko savijautai ir emocinei apklausos atmosferai. Atliekant apklausą faktiškai neįmanoma surinkti tikslių faktų apie įvykį, jei neatsižvelgiama į emocinius vaiko poreikius.

Siekiant mažinti teisinių procedūrų neigiamą poveikį vaikui galima kelti klausimą, kas gali ar turėtų apklausti vaiką. Galbūt tai nebūtinai turi būti teisėtvarkos pareigūnas? Gal vaiką apklausti gali psichologas ar socialinis darbuotojas? Skirtingos šalys šią problemą sprendžia skirtingai. Siekiant, kad kuo mažiau apklausa traumotų vaiką, svarbu, kad asmuo, apklausiantis vaiką:

- turėtų žinių apie bendravimo su vaikais specifiką bei vaiko raidos, amžiaus tarpsnio ypatumus;
- būtų įgudęs atlikti apklausas;
- mokėtų ir rinkti faktus, ir reaguoti į pokalbio metu kylančius jausmus, emocijas.

Policininkai ar ekspertizę atliekantys specialistai moka rinkti faktus ir, juos įvertinę, panaudoti kaip įkalčius. Tačiau šie specialistai neįvertina konteksto, emocijų ir pateikiamos informacijos ryšio [29]. Jeigu apklausos metu vaikas sunkiai atsakinėja į klausimus, tyli, tai nereiškia, kad jis sako netiesą ar išsigalvoja. Tai dažniausiai reiškia, kad vaikas jaučia didelę įtampą ir tuo metu jam sunku kalbėti apie tai, ką jis išgyveno.

Gerai teisėjai puikiai žino, kad norint išsiaiškinti tiesą, patariama reaguoti, emociškai palaikyti vaiką [30, p.84–101]. Susidūrę su stipriomis emocijomis jie nebeklausinėja faktų ir atkreipia dėmesį į emocinę būseną: „Matau, kad nerimauji – įkvėpk, atsipalaiduok“, „Kas gali blogo atsitikti, jei tu papasakosi tai, ko nedrįsti papasakoti?“. Pastebėjęs vaiko jausmus ir parodęs vaikui, kad supranta, kaip jis jaučiasi, teisėjas gali lengviau ir daugiau išklausti vaiko apie tai, kas įvyko. Jei vaikas neatsako į klausimus, bet yra vis daugiau klausinėjamas, jis išgyvena vis stipresnę nerimą ir dar labiau užsisiklėndžia. Tik tada, kai vaiko nerimas sumažėja, galima grįžti prie faktų [29]. Taigi apklausiantis specialistas turi išmanyti vaiko jausmus, emocinį kontekstą, nes tik taip galima pasiekti gerų apklausos rezultatų.

Pasiekti, kad vaikas būtų kuo kompetentingiau apklausiamas apie patirtą nusikaltimą, galima dviem būdais: 1) apmokant šiuo metu apklausas atliekančius specialistus, 2) į apklausą įtraukiant psichikos sveikatos specialistus – psichologus, socialinius darbuotojus – kurie padėtų apklausti vaiką, surinktų faktus ir daugiau dėmesio skirtų būtent emocinei apklausos atmosferai.

3) **Ryšio su vaiku svarba.** Kvalifikuotas apklausėjas yra svarbiausia vaikų seksualinės prievartos tyrimo proceso dalis [5]. Kad ir koks specialistas apklaustų vaiką, pirmiausia jis turi užmegzti ryšį su vaiku. Tai, ar vaikas išdrįs kalbėti ir pasakoti apie patirtą prievartą, priklauso ne nuo vaiko, o nuo bendravimo ir ryšio su vaiku ypatybių. Jei vaikas nežino jį kalbinančio žmogaus tikslų, nepasitiki juo ar jo bijo, jaučiasi su juo nesaugus, jam bus sunku atskleisti skaudžią savo patirtį. Todėl apklausos metu ypač svarbu užmegzti tinkamą ryšį su vaiku. Ir tai visiškai nereiškia, kad reikės kokią valandą „žaisti“ su vaiku siekiant jį prisijaukinti. Svarbu skirti keletą pirmųjų minučių vaikui, leisti jam apsibrasti naujoje aplinkoje, pasiteirauti apie jo pomėgius ar kitaip parodyti susidomėjimą juo, trumpai pristatyti tai, kaip vyks apklausa. Jeigu atėjus vaikui bus pildomas protokolas ir net nepakeliant akių į vaiką pasakoma „Sėskis, pasakyk savo vardą, pavardę ir gyvenamąją vietą. O dabar papasakok, kaip ten viskas buvo, pradėk nuo pradžių“, nelabai tikėtina, kad vaikas duos išsamius parodymus.

4) **Aplinkos pritaikymas vaiko poreikiams.** Apklausos metu vaikas jausis saugesnis, jei bus apklausiamas pakankamai jaukioje, komfortiškoje ir privatumo jausmą kuriančioje patalpoje [3, p. 41–59]. Tokia patalpa gali būti minėtas vaiko apklausos kambarys. Deja, šiuo metu Lietuvoje yra tik du apklausos kambariai – vienas jų yra įsteigtas VUVL filiale „Vaiko raidos centre“ ir yra beveik nenaudojamas, kitas naujai įrengtas viešosios įstaigos „Vaiko namas“ patalpose¹. Tačiau ne visi specialistai turi galimybes pasinaudoti vaiko apklausos kambariu ar įkurti tokį kambarį policijos komisariatuose. Neretai teisėsaugos pareigūnai guodžiasi, kad net neturi patalpos, kur ramiai galėtų apklausti vaiką, o kabinetuose dirba po kelis. Tačiau ir tokiomis sąlygomis galima pasistengti padaryti aplinką kiek įmanoma saugesnę ir jaukesnę vaikui, pvz., apklausti vaiką, kai kolega išvykęs į reidą, ar paprašyti, kad kiti kolegos neitų į kabinetą ir netrukdytų, kai vyksta apklausa; pastatyti keletą kėdžių ir leisti vaikui pasirinkti, kur jam patogiau sėdėti, ar bent pasiūlyti stiklinę vandens.

Vaiko atstovavimas teisinių procedūrų metu. Kaip jau apžvelgėme anksčiau, nukentėjusiam vaikui nėra skiriamas gynėjas – advokatas, kuris atstovautų vaiko teisėms teisinių procedūrų metu. Nukentėjusio vaiko atstovais tampa tėvai, kurie neretai patys išgyvena krizę ir neturi pakankamai vidinės potencijos bei žinių, kad tinkamai atstovautų savo vaiko interesams. Labai svarbu ieškoti būdų, kaip tinkamai atstovauti ir ginti nukentėjusio vaiko interesus ir teises. Galimi keli būdai: 1) pasinaudoti nukentėjusio asmens teise ir prašyti suteikti valstybinę teisinę pagalbą (LR BPK 55 str.) [4], 2) pasinaudoti kitų sričių specialistų paslaugomis, pvz., kviesti kvalifikuotą psichologą padėti apklausti vaiką ikiteisminio tyrimo metu, 3) leisti asmeniui – atstovui pagal įstatymą (paprastai vienam iš tėvų), kuriuo vaikas pasitiki, dalyvauti visose teisinėse procedūrose. Svarbu užtikrinti, kad atstovu pagal įstatymą iš tiesų būtų tas žmogus, kuris geriausiai gali atstovauti nukentėjusiam vaikui. Kartais tai gali būti ne vaiko tėvai (kartais seksualinę prievartą patyrusio vaiko tėvai patys išgyvena krizę ir tuo metu nepajėgūs atstovauti savo vaiko interesams), o kvalifikuoti specialistai, palaikantys ryšį su vaiku, ar kitas vaikui artimas asmuo, galintis atstovauti nukentėjusio teisėms, kuriuo vaikas pasitiki (remiantis LR BPK 53 str.). Goodmanio ir jo kolegų [6, p. 297–318] tyrimai rodo, jog palaikančio suaugusiojo buvimas šalia padeda vaikui atsakinėti į klausimus, suteikia daugiau drąsos ir pasitikėjimo, psichologinio saugumo jausmą ir padeda išgyventi įvairių teisinių procedūrų sukeltą stresą ir įtampą.

4. Išvados

Dalyvavimas baudžiamojo proceso teisinėse procedūrose nuo seksualinės prievartos nukentėjusiems vaikams sukelia daug neigiamų išgyvenimų, jo metu vaikams nėra garantuojamas fizinis bei psichologinis saugumas, dėl to vaikai yra pakartotinai traumuojami. Antrinė trauma, patiriama baudžiamojo proceso metu, sudaro palankią terpę gilėti, sunkėti vaiko patiriamams išgyvenimams bei seksualinės prievartos sukeltoms psichologinėms, elgesio, socialinėms pasekmėms.

Išskiriami tokie pagrindiniai baudžiamojo proceso metu vaiką traumuojantys veiksniai: daugkartinės apklausos, ilga tyrimo trukmė, akistata su prievartautoju apklausų ir teismo metu bei tinkamo vaiko atstovavimo baudžiamojo proceso metu neužtikrinimas. Šie veiksniai lemia tai, kad vaikas bau-

¹ VĮ „Vaiko namas“ įrengtu vaiko apklausos kambariu nemokamai gali naudotis visos Lietuvos specialistai, tiriantys vaikų seksualinės prievartos atvejus (daugiau informacijos tel. (8*5) 233 83 96; info@children.lt).

džiamąjį procesą metu išgyvena didelę įtampą ir nerimą, o didelės įtampos išgyvenimas apklausų ir teismo metu neleidžia vaikui pateikti patikimų ir tikslių parodymų.

Siekiant teikti veiksmingą pagalbą nuo prievartos nukentėjusiam vaikui bei garantuoti jo psichologinį saugumą baudžiamąjį procesą metu, visų pirma svarbu praktiškai įgyvendinti nukentėjusiam vaikui palankias įstatymų nuostatas – siekti, kad vaikas būtų apklausiamas ne daugiau kaip vieną kartą, apklausos metu daryti vaizdo ir garso įrašus ir juos naudoti vėlesnėse teisinėse procedūrose.

Neigiamas baudžiamąjį procesą sukeltas pasekmes galima sušvelninti mažinant vaiko apklausų skaičių, apklausų metu naudojant vaizdo ir garso įrašymo įrangą, atitinkamai rengiant nukentėjusių vaikų apklausas atliekančius specialistus, psichologiškai paruošiant vaiką dalyvauti teisinėse procedūrose bei užtikrinant tinkamą vaiko teisių atstovavimą baudžiamąjį procesą metu.

LITERATŪRA

1. **Runyan D. K., Everson M. D., Edelson G. A.** et al. Impact of legal intervention on sexually abused children // *Journal of Pediatrics*. 1988. Vol. 113. No. 4.
2. **Specialistų** apklausa Socialinių įstaigų priežiūros ir audito departamento prie Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministerijos kartu su Lietuvos psichologų sąjunga. Mokomieji seminarai vaikų seksualinės prievartos ir komercinio seksualinio išnaudojimo tema, 2004.
3. **Faller K. C.** Child sexual abuse: intervention and treatment. U. S. department of health and human services administration for children and families, 1993.
4. **Lietuvos Respublikos** baudžiamąjį procesą kodeksas // *Valstybės žinios*. 2002. Nr. 46.
5. **Interviewing** Native Children in Child Sexual Abuse Cases. University of Oklahoma Health sciences Center, 2000.
6. **Saywitz K. J., Goodman G. S.** Interviewing children in and out of court. Current research and practice implications in Briede J., Berliner L., Bulkey J. A., Jenny C ir Reid T. *The APSAC handbook on children maltreatment*, 1996.
7. **Jaudes K. P., Martone M.** Interdisciplinary Evaluations of Alleged Sexual Abuse Cases // *Pediatrics*. 1992. Vol. 89. No. 6.
8. **Herman J. L.** Trauma and Recovery. – Basic Books, 1992.
9. **Urquiza A. J., Winn C.** Treatment for Abused and Neglected Children: Infancy to Age 18. U. S. Department of Health and Human Services Administration for Children and Families, 1994.
10. **Grigutytė N., Karmaza E., Kemerienė S.** Vaikų, patyrusių seksualinę prievartą, ir jų artimųjų reabilitacija ir reintegracija. Metodinės rekomendacijos psichologams. Socialinės apsaugos ir darbo ministerija, 2004.
11. **Porter F. S., Blick L. C., Sgroi S. M.** Treatment of the Sexually Abused Child / in S. M. Sgroi ed. *Handbook of Clinical Intervention of Child Sexual Abuse*. Lexington, MA: Lexington Books, 1983.
12. **Volpe J. S.** Effects of Domestic Violence on Children and Adolescents: An Overview. *The American Academy of Experts in Traumatic Stress*, 1996.
13. **Dominguez R. Z., Nelke F. C., Perry B. D.** Sexual Abuse of Children: Its Psychosomatic Consequences. *Encyclopedia of Crime & Punishment*. 2001.
14. **Mullen P. E., Fleming J.** Long-term Effects of Sexual Abuse // *Issues in Child Abuse Prevention*. 1998. No. 9.
15. **Denov M. S.** The Long-Term Effects of Child Sexual Abuse by Female Perpetrators. A Qualitative Study of Male and Female Victims // *Journal of Interpersonal Violence*. 2004. Vol. 19. No. 10.
16. **Beitchman J. H., Zucker K. J., Hood J. E.** et al. A review of the long-term effects of child sexual abuse // *Child Abuse and Neglect*. 1992. Vol.16. No. 1.
17. **Mullen P. E., Martin J. L., Anderson J. C., Romans S. E., Herbison G. P.** The long-term impact of the physical, emotional, and sexual abuse of children: a community study // *Child Abuse and Neglect*. 1996. Vol. 20. No. 1.
18. **Finkelhor D., Browne A.** Impact of child sexual abuse: a review of the research // *Psychological Bulletin*. 1986. No. 99.
19. **Furnissas T.** Vadovėlis įvairių sričių specialistams apie vaikų seksualinį išnaudojimą. Vaiko teisių informacijos centras, 2002.
20. **Underwager R., Wakefield H.** Poor Psychology Produces Poor Law. Institute for Psychological Therapies, 1992.
21. **Goodman G. S., Taub E. P., Jones D. P.** et al. Testifying in criminal court: emotional effects on child sexual assault victims // *Monographs of the Society for Research in Child Development*. 1992.
22. **Sas L., Psych Ph. D. C.** The Interaction Between Children's Developmental Capabilities and the Courtroom Environment: The Impact on Testimonial Competency. Research Report, 2002.
23. **Bala N.** Children in the Canadian Justice System: Progress&Problems. Keeping the promise conference. 2004.

24. **Oates R. K., Lynch D. L., Ster A. E.** et al. The criminal justice system and the sexually abused child. Help or hindrance? // *The medical Journal of Australia*. 1987. Vol. 147. No. 11–12.
25. **Klopfers U., Berger C., Lennertz I.** et al. Institutional handling of sexual abuse: experiences, evaluations, and desires of nonabusing parents of sexually abused children // *Praxis der Kinderpsychologie und Kinderpsychiatrie*. 1999. Vol. 48. No. 9.
26. **Kirchhofer F.** Institutional management of child sexual abuse // *Praxis der Kinderpsychologie und Kinderpsychiatrie*. 1996. Vol. 45. No. 8.
27. **Campbell R., Raja Sh.** Secondary Victimization of Rape Victims: Insights from Mental Health Professionals Who Treat Survivors of Violence // *Violence and Victims*. 1999. Vol. 14. No. 3.
28. **Handbook** for child protection practice. Ed by Dubowitz H., DePanfilis D. – USA: Sage, 2000.
29. **Furnissas T.** Vieningo supratimo apie seksualinę prievartą prieš vaikus kūrimas. Teorinio-praktinio seminaro, vykusio Vilniuje 2002 m. rugsėjo 17 d., pranešimas.
30. **Myers J.** Adjudication of Child Sexual Abuse Cases // *Sexual abuse of children*. 1994. Vol. 4. No. 2.

Sexual Abused Children Psychological Safety Assurance in Criminal Trial

Neringa Grigutytė, Jurgita Valiukevičiūtė
NGO “Child house”

Keywords: *sexual abuse, children, victims, second trauma, psychological safety, legal proceedings.*

SUMMARY

Crimes of children sexual abuse are not a new phenomenon, but for a long time it was taboo to the public. As parents and professionals got more and more aware of it, public opinion has started to change. This leads as well to the great increase of number of children who were suspected being sexually abused. It is known that only 10% of child sexual abuses are reported. In 2004 there were 210 reports on child sexual abuse in Lithuania. That number includes 113 cases of rape, 47 cases of child sexual abuse and 50 cases of preteen molestation.

By evaluating current situation of sexually abused children it is evident that support which these children get is insufficient and ineffective, moreover these children are repeatedly traumatized in this support system. When the case is reported a child has to face 4–5 or even more different institutions which provide social, psychological or legal support. The limits of such a support as well as the functions of different organizations in this child supporting system are unclear, legal system is unfavourable toward aggrieved party and this may lead to second traumatization of the child during this child-supporting process. The consequences of sexual abuse might be severely aggravated due to the second trauma and an impact on child’s behaviour and emotional state might be much worse than from the very abuse itself.

During legal investigation several factors are defined which traumatizes a child: repeated inquiries, long investigation, confrontation with perpetrator during pre-court inquiries and in the court, and inappropriate advocating for the child interests during legal investigation. These factors may put heavy strain and afflict high anxiety on the child and that may have negative impact on reliability and precision of his testimonies.

Despite the fact that current legal system in Lithuania is unfavourable toward abused child, it is possible to heighten psychological safety of the child during legal proceeding. It is important to ensure functionality of some current legal requirements such as: child’s legal inquiry may only be conducted once, these inquiries should be video and audio taped and these records might be used in legal proceedings. And negative consequences caused by legal investigation might be eased with these interventions: by decreasing the number of inquiries as much as possible, using video–audio recording technique, appropriate preparation of professionals who conduct inquiries, psychological preparation of the child for the legal proceedings, advocating for the best interests of an abused child during legal investigation.